

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ZAZA EDEBİYATININ İLK HİKÂYE KİTABI *CER HARD COR ASMEN* (AŞAĞISI YER YUKARISI GÖK): KÖY VE KÖYLÜLER

İlyas AKMAN

ÖZ

Edebiyat ile sosyoloji disiplinlerinin kısıyında kurulmuş olan edebiyat sosyolojisinde, edebî eserlerî sosyolojik açıdan analiz etme önemli bir yer tutar. Her ne kadar kurgusal ürünler olsalar da dünyanın birçok ülkesinde öteden beri edebî eserler, içinden çıktıkları toplumu anlamak isteyen araştırmacılar için önemli analiz metinleri olarak görülmüş ve zaman zaman onlara “sosyolojik belge” gözüyle bakılmıştır. Zaza edebiyatı, edebiyat sosyolojisi açısından uygun bir içeriğe sahiptir. Zazaları yakından tanımak isteyen araştırmacılar için Zazaca yazılmış olan hikâyeler, romanlar, şiirler ve diğer edebî türler önemli analiz “malzemeleridir.” Fakat şu ana kadar bu eksende yapılan çalışmaların sayısı son derece azdır. Makalede Kemal Astore'nin Zazaca yazdığı *Cer Hard Cor Asmen* isimli kitabı edebiyat sosyolojisi açısından analiz edildi. Analizin merkezine ise köy ve köylüler konuldu. Kitap sosyolojik birçok bilgiyi içinde barındırır. Bu da hem edebiyatçılara hem de sosyologlara ciddi malzemeler sunar. Köyün ve köylülerin ne tür niteliklere sahip oldukları; köy yaşamının vazgeçilmez unsurlarının neler olduğu; iyiliğin ve kötülüğün köyde nasıl zuhur ettiği; köylülerin dış dünyayla kurdukları/kurmadıkları ilişki biçimleri; gelenek ve göreneklerin köyün sosyal yaşamına nasıl etki ettiği gibi konular makalede analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat Sosyolojisi, Zaza Edebiyatı, Kemal Astore, *Cer Hard Cor Asmen*, Köy, Köylüler

İlyas AKMAN, Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Kürt Dili ve Kültürü Bölümü / Mardin Artuklu Universtiy, Kurdish Language and Literature Department
e-mail: ilyas-akman@hotmail.com
ORCID: ORCID: 0000-0003-2146-2100

Article Type/Makale Türü:

Research Article/Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 10.09.2022

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 27.09.2022

Published / Makale Yayın Tarihi: 30.09.2022

DOI: 10.35859/jms.2022.1173447

Değerlendirme ve İntihal/Reviewing and Plagiarism:

Bu makale iki taraflı kör hakem sistemine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilmiştir. Makale intihal.net adlı intihal sitesinde taranmıştır. / This article has been reviewed by at least two anonym reviewers and scanned by intihal.net plagiarism website.

Citation/Atıf:

Akman, İ. (2022). Edebiyat Sosyolojisi Açısından Zaza Edebiyatının İlk Hikâye Kitabı *Cer Hard Cor Asmen* (Aşağısı Yer Yukarısı Gök): Köy Ve Köylüler, *The Journal of Mesopotamian Studies*, 7 (2), ss. 169 - 184
DOI: 10.35859/jms.2022.1173447.

The First Story Book of Zaza Literature in Terms of Sociology of Literature *Cer Hard Cor Asmen: Village and Villagers*

ABSTRACT

The sociology of literature, which was established on the edge of the disciplines of literature and sociology, was built on the sociological analysis of literary works. Although they are fictional products, in many countries of the world, literary works have been seen as important analysis texts for researchers who want to understand the society, and they have sometimes been regarded as “sociological documents”. Zaza literature has a suitable content in terms of sociology of literature. Stories, novels and poems written in Zazaki are important “analysis materials” for researchers who want to get to know the Zazas closely. However, very few studies have been done on this subject so far. In the article, Kemal Astore’s book called *Cer Hard Cor Asmen* written in Zazaki was tried to be analyzed in terms of sociology of literature. Village and villagers are at the center of the analysis. The book contains a lot of sociological information. This provides materials to both researchers of literature and sociologists. Issues such as what kind of characteristics the village and the villagers have; what are the indispensable elements of village life; how good and evil appear in the village; the forms of relations that the villagers have or do not have with the outside world; how customs and traditions affect the social life of the village were analyzed in the article.

Keywords: Sociology of Literature, Zaza Literature, Kemal Astore, Cer Hard Cor Asmen, Village, Villagers

EXTENDED SUMMARY

There is an Arabic proverb, “People are more like their time than their father.” As a matter of fact, when Marc Bloch defines himself based on this proverb, he states that he is a son of his age rather than his father (Bloch, 2013: 39). This proverb and the expression of Marc Bloch reveal that man is in a great connection with social life and society. The literature produced by a person who has such a great bond with social life has a great connection with social life. There is a mutual interaction. While literature affects society, society affects literature.

The sociology of literature examines the literary phenomenon as a social phenomenon (Sapiro, 2019: 13). The sociology of literature sees literature as a social activity associated with values and a “world view” (Sapiro, 2019: 20). Sociology is the study of the interactions of people in groups; literature, on the other hand, is the imaginary description of this interaction. Authors imaginatively describe possible forms of social interactions (Merrill, 2019: 95). The sociology of literature is a discipline that finds its place in all literatures. However, this discipline finds more place for itself in literatures such as Zaza literature, where literary works are produced mainly with the aim of maintaining the language and identity.

Zaza literature is a suitable field for studies based on the village phenomenon as well. Zaza authors are aware of the opportunities offered by the villages to reach pure language, culture and identity. Zaza language is in danger of extinction and the authors are aware that pure Zaza language and pure Zaza

culture is in the heart of the villages. To a considerable extent, Zaza authors choose the village as place in their works. Village is chosen as the place in at least half of the works, especially stories and novels.

The village phenomenon is discussed in different contexts in the stories in Kemal Astore's book *Cer Hard Cor Asmen*. For instance, the author presents the ontology of the village. The structure of the village, which is more "transparent" than the cities, is revealed with literary fictions. This situation is embodied especially in the story called "Bektes Axa". In the story, it is emphasized that the less layered structure of the village compared to the cities makes it difficult to hide something. One of the subjects dealt with in the stories is the isolated structure of the village from the outside world. However, it is noted that the inhabitants of the village are suddenly integrated into the outside world when it comes to war. Because the possibility of death and suffering revitalizes all the cells of individuals and prompts them to think about how they can stay away from these possibilities. This inevitably results in dealing with and integrating with the outside world. The economic foundations of the village are also discussed in the stories in the book. In particular, it is emphasized that animals and land are indispensable for the villagers. In the story of "Gaê Alişani", The villager qualifies his lost ox as brave and golden and writes a song for his lost ox. The author focuses on the appearing of good and evil in his book and chooses the village as place in some stories. In some of these stories, a link is established between the social and economic structure of the village and goodness and evil. In other words, the goodness and evil in the village are conveyed in the stories. For example, in the story "Mordemê Wextê Vereni" people are good because they belong to the old times and the village. In the story "Eskici", a negative action such as bribery is embodied in the village reality, that is, in the form of giving the egg as a bribe. The stories in the book also focus on how traditions and customs affect the social life of the village and show that traditions and customs are one of the basic building blocks of social structuring.

Giriş

Zaza edebiyatında köyün sosyolojik açıdan kendisine nasıl yer bulduğu hakkında kapsamlı çalışmalar henüz yapılmamıştır. Örneğin YÖK'ün ulusal tez merkezine bakıldığında bu konuda yazılan bir yüksek lisans ya da doktora tezine rastlanılmaz. Ya da bu konuda bir kitabın yazılıp yazılmadığı araştırıldığında herhangi bir kitaba denk gelinmez. Ancak köyün Zaza edebiyatında çok önemli bir yeri vardır. Başta hikâye ve romanlar olmak üzere yazılan edebî eserlerin en az yarısında mekân olarak köy seçilir. Öyle ki bazı eserlerdeki hikâyelerin giriş cümleleri dahi bu minvalde benzerlik gösterir. Ali Aydın Çiçek'in *Lêl (Alacakaranlık)* kitabı örnek gösterilebilir:

Kitapta on bir hikâye yer alır. Dokuz hikâyede mekân köyken iki hikâyede ise hem köy hem de şehir yer alır. Yazar bilerek ya da farkında olmadan üç öykünün giriş paragrafında neredeyse aynı cümleleri kullanır. Öykülerin adları ve söz konusu ifadeler şunlardır:

“Lêl (Alacakaranlık)” öyküsü: “Beyaz dağların arasında küçük bir köy” (2014: 13).

“Çıla (Çıra)” öyküsü: “Gecenin karanlığında küçük bir köyde eski bir ev” (2014: 41).

“Barkerdış (Göç)” öyküsü: “Bir tepenin yanında küçük bir köy...” (2014: 51). (Vurgular bize ait).

Yazar sadece köy kelimesini kullanmaz. Homojenliğe yaptığı vurguyu pekiştirmek için “küçük” sıfatına da yer verir. Yani son derece izole köylerle karşı karşıyayız (Akman, 2021: 5).

Bu, çoğunlukla yazarların bilinçli olarak ortaya koydukları bir durumdur. Çünkü Zazaca yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır ve yazarlar saf Zazacanın, saf Zaza kültürünün köylerin bağrında olduklarının farkındadırlar. Kemal Karpat köyün sosyal, ekonomik ve kültürel bir etki görmemesi durumunda durağan bir şekilde yani geçmişten devraldığı kimliği muhafaza ederek yaşamına devam edeceğini ifade eder (2017: 73). Heterojen yapıya sahip şehirlerde, metropollerde Zazaca ve Zaza kültürü gibi üzerinde çok çalışılmamış; ekonomik, ve toplumsal açıdan çok da desteklenmemiş diller ve kültürler şehirlerde bulunan diğer diller ve kültürler arasında kendi varlıklarını tam olarak ortaya koyamaz hatta onların arasında erime, yok olma riski ile karşı karşıya kalır. Zaza köyleri ise bunun tam tersi bir durum ortaya koyar. Dünyadaki diğer birçok köy gibi ticaretin, turizmin, sanayinin etkisinden uzak olduğu; dış dünya ile sınırlı bağlara sahip olduğu; dilsel, kültürel geçişkenliğe az maruz kaldığı için geleneksel Zaza köyleri yüzyıllardır saf Zazacayı ve Zaza kültürünü bağrında taşır. Bunun bilincinde olan Zaza yazarları kendi dillerini, kültürlerini okurlarına ve geleceğe aktarmak için eserlerinde azımsanmayacak oranda mekân olarak köyü seçerler. Bu duruma dünyanın birçok bölgesinde tanıklık edilir. Örneğin Theodoros Angelopoulos'un “Eternity and a Day (Sonsuzluk ve Bir Gün)” adlı filminde şair Dionysios Solomos'tan söz edilir. Filmde ondan “Kelimeleri Satın Alan Şair” diye bahsedilir. Solomos, her ne kadar Yunan olsa da İtalya'da doğup büyümüştür. Bu nedenle Yunanca bilmez. Yunanlılar bağımsızlık savaşını başlattıklarında Solomos ne yapabileceğini düşünür. En nihayetinde kendi dilinde şiirler yazmaya karar verir. Fakat Yunanca bilmediği için düşüncesini yerine getiremez. Bunun üzerine annesinin doğup büyüdüğü yere yani anayurduna gider. Orada köy köy, tarla tarla dolaşır insanlardan yeni kelimeler öğrenir. Hatta bir söylentiye göre öğrendiği her yeni kelime için insanlara para verir. Bu durum filmde şu sözlerle ortaya konulur: “Böylece civarda, tarlalarda, balıkçı köylerinde dolaşmaya başlar. Duyduğu kelimeleri yazıp bilmediği kelimeleri satın alır. Haber yayılır ‘şair kelimeler alıyor.’ Ondan sonra nereye gitse adanın dört bir yanından gelen genç-yaşlı kim varsa etrafını sarıp ona kelime satarmış” (Angelopoulos, 1998: Dakika 58). Görüldüğü gibi Solomos Yunancanın, Yunan kültürünün benliğine girebilmek için köylere, tarlalara yönelir.

Bu çalışmada Zaza edebiyatında köyün yerine dair genel bir değerlendirme yapılmayacaktır. Çalışmada sadece Kemal Astore'nin *Cer Hard Cor Asmen* isimli kitabında köyün sosyolojik açıdan hangi yönlerden ele alındığı ortaya konulmaya çalışılacak ve bu konu ekseninde kaleme alınacak daha kapsamlı çalışmalara mütevazı bir örnek sunulmaya çalışılacaktır.

1960 yılında Erzincan'da dünyaya gelen Kemal Astore'nin gerçek ismi Kemal Çalışdırmak'tır. Henüz 11 yaşındayken ailesiyle beraber Almanya'ya göç eder. Eğitim hayatını Almanya'da tamamlayan yazar 1985 yılından beri resmi kurumlar için yeminli tercümanlık ve dil öğretmenliği görevlerini yapmaktadır. Alman Yazarlar Derneği'ne üye olan yazar 1990 ve 1995 yılları arasında Batı Alman Radyosu'nda yani WDR'de Zaza kültürüyle ilgili programlar sunar. İlk Zazaca hikâye kitabı olan *Cer Hard Cor Asmen* adlı eserini 1994 yılında yayımlar. Yazarın bugüne kadar yayımlanan Zazaca kitapları şunlardır: *Cer Hard Cor Asmen* (1994), *Gulbahare* (1995), *Hazar Dengiz ê Zerrê Mı De* (1991), *Gome* (1995), *Destur Bide* (2003), *Gulistan* (2006), *Mertelei, Musqulki u Kai* (1996), *Zonê Gulu de Qesei* (2011).

1. Sosyoloji, Köy Sosyolojisi ve Edebiyat Sosyolojisi

“İnsanlar babalarından çok içinde yaşadıkları zamana benzerler” (Bloch, 2013: 77) şeklinde bir Arap atasözü vardır. Nitekim Marc Bloch bu atasözünden hareketle kendisini tanımlarken babasından çok, çağının evladı olduğunu ifade eder (2013: 39). Bu atasözü ve Marc Bloch'un ifadesi insanın sosyal yaşamla, toplumla nedenli büyük bir bağ içinde olduğunu ortaya koyar. Sosyal olanla bu denli büyük bir bağı olan insanın ürettiği edebiyatın da sosyal alanla, toplumla sıkı bir bağı vardır. Ortada karşılıklı bir etkileşim vardır. Edebiyat toplumu etkilerken toplum da edebiyatı etkiler. Walter G. Andres Osmanlı şiirinin Osmanlı toplumuyla birlikte aralıksız olarak değiştiğini ifade eder (2003: 12). Berna Moran da edebî eserlerin gelişi güzel gökten inmediğini ve yazarların ülkelerinin ikliminden, politik durumundan, sosyal koşullarından etkilendiğini ifade eder (2008: 84). Edebiyat ile toplum arasındaki bu yakın ilişkiden dolayı Gregory Jusdanis edebiyatı bir milletin günlüğü olarak niteler (1998: 76). Yayıncılık sektörünün kurulması, kitap endüstrisinin gelişmesi, okuma-yazma bilenlerin sayısının artması, görsel-işitsel tekniklerin hizmete sunulması gibi etkenler edebiyat ile toplum arasındaki ilişkiyi çok daha ileri boyutlara taşır (Escarpit, 1992: 9).

Sosyoloji, insan grupları ile toplumların bilimsel incelenmesidir (Giddens, 2012: 38). Sosyoloji, insan-insan, insan-doğa arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplumu tüm ilişkileriyle inceler (İçli, 2011: 7). Zaman içinde gelişen sosyoloji kendi alt disiplinlerini var eder. Bunlardan biri de Köy Sosyolojisi'dir. Bu disiplin ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkar (Arslan, 2019: 11) ve sonra diğer kıtalarda da kendisine yer bulur. Batı dillerinde bu alan “Rural Sociology” yani “Kırsal Alan Sosyolojisi” şeklinde kullanılırken (Ertürk, 2008: 185) Türkiye'de “Köy Sosyolojisi” kullanımı daha yaygındır. Köy Sosyolojisinde iki temel olduğu ifade edilebilir: Köylülerin doğal unsurlarla (toprak, jeolojik yapı, bitki örtüsü, su, iklim koşulları) ilişkisi ve köylülerin toplumsal unsurlarla (diğer insanlar ve toplum yaşantısı) ilişkisi (Kurtkan, 1968: 4-5; Aktaran Tezcan, 1970: 157). Yani bu disiplinde köy toplumsal örgütlenme, gelenek ve görenek, nüfus, ekonomi, toplumsal ilişkiler, ekoloji başta olmak üzere birçok yönden ele alınır.

Edebiyat sosyolojisi ise edebî olguyu toplumsal bir olgu olarak inceler (Sapiro, 2019: 13). Edebiyat sosyolojisi edebiyatı üretim ve dolaşım şartlarına tabi olan; değerlerle ve bir “dünya görüşüyle” ilişkili bir toplumsal faaliyet olarak görür (Sapiro, 2019: 20). Sosyoloji grup halindeki insanların etkileşimlerinin incelenmesidir; edebiyat ise bu etkileşimin hayali betimlemesidir. Yazarlar, sosyal etkileşimin muhtemel biçimlerini hayalî şekilde betimlerler (Merrill, 2019: 95). Yani edebiyat, sosyolojik anlatım yoluyla sosyal dünyaya ilişkin öngörüler kazandırır (Harrington, 2019: 118). Sosyal öngörüler kazandırdıkları, insan hayatını yansıttıkları, bir olay örgüsü ekseninde insanı kuşatan olguları (diğer insanlarla ilişki, çevre, kültür vs.) gözler önüne serdiği için edebî eserler, zaman zaman sosyologlar tarafından “belge” olarak kullanılmıştır (Sağlık, 2019: 260).

İfade edildiği gibi edebiyatın sosyoloji disiplini ile sıkı bir bağı vardır ve edebî eserler aracılığıyla birçok sosyolojik, toplumsal çıkarım elde edilebilir. Kemal Astore'nin *Cer Hard Cor Asmen* isimli eseri bu tarz çıkarımlar için başarılı bir eserdir. Eserde özellikle köyü ve köylüleri tanıma noktasında birçok unsur okura sunulur. Kitabın ilk 6 hikâyesinde arka arkaya mekân olarak köy seçilir ve köy birçok yönüyle okura sunulur.

2. *Cer Hard Cor Asmen* Kitabında Köy ve Köylüler

2.1. Transparan Köy

Köyler şehirlere göre daha transparan bir yapıya sahiptir. Şehirler katman katmandır. Bu katmanların arkasını görebilmek çoğu zaman zordur. Örneğin şehirlerde herhangi bir eve girebilmek için aşılması gereken birçok aşama bulunur. İlk olarak aşılması gereken demirden, çelikten kapılar mevcuttur. Onların ardında aşılması gereken güvenlik görevlileri insanları bekler. Güvenlikten sonra zaman zaman onlarca kat olan apartmanlarda tek tek aşılması gereken katlar vardır. Tüm bunların sonunda ise çok korunaklı, sağlam kapıların açılması ile insanlar ancak evlerin içine girilebilir. Fakat köyler böyle değildir. Özellikle geleneksel köyler son derece sade şekilde yapılanmışken evlerin kapıları, pencerelere ise zaman zaman ya bir tahta parçası ya da bir bez parçası olmuştur.

İnsan ilişkilerinde de şehir ve köy çok farklı yapılara sahiptir. Şehirlerde insanların gerçek düşüncelerini, karakterlerini öğrenmek son derece güçtür. Çünkü insanlar kendileri ile diğer bireyler arasında yine katmanlar örerler. Çoğu kez şehirlerde insanlar herhangi birini tanıdığını düşündüğü an onun yeni bir özelliğini, yönünü keşfeder ve elde ettiği kanaatin yanlış olduğunu anlar. İnsan ilişkileri açısından da köyler daha transparandır. Köyde sınırlı sayıda bireyin olmasından; bunların uzun yıllar iç içe, yan yana yaşamasından; birçok işi beraber yapmalarından ötürü bireyler birbirlerini çoğu kez iyi tanır.

Köy ve şehir birçok yönden karşılaştırılabilir. Analizini yaptığımız *Cer Hard Cor Asmen* kitabına geçmek için bir de şehir ile köyü maddi birikimi gizleme açısından karşılaştırabiliriz. Şehirlerde bireyler maddi birikimlerini gizlemek için birçok araca sahiptirler. Bunlardan en önemlisi bankalardır. Bireyler bankalar aracılığıyla maddi birikimlerinin önüne devasa bir demir perde çekmiş olurlar. Bu da başkalarının onlara ulaşmasını son derece güç hale getirir. Ya da yukarıda ifade edildiği gibi site girişlerindeki devasa demir kapılar, güvenlik görevlileri, yüksek katlı evler, evlerin dayanıklı kapıları

da bireylerin maddi birikimleri ile diğer insanlar arasına büyük, dayanıklı engeller, perdeler çeker. Ancak köyde yaşayan insanlar şehirlerde yaşayan insanların aksine bankacılık ve benzeri birçok araca sahip değiller. Köyler de şehirlere nazaran daha açık, daha komünal bir yapılanmaya sahiptir ve daha önce de ifade edildiği gibi özellikle geleneksel köylerde evler sağlam kapılara, pencerelere sahip değildir. Tüm bunlar da köyleri daha transparan bir hale getirir.

Bu tarz transparan yapıya sahip köylerde insanların başta maddi birikimleri olmak üzere bir şeyleri saklaması güçtür. Köylüler maddi birikimlerini saklamak için kendi çözümlerini üretmek zorundalar. *Cer Hard Cor Asmen* kitabında yer alan “Bektes Axa (Bektes Ağa)” hikâyesi bu konu ekseninde kaleme alınmıştır ve köyün transparanlığında köylülerin yaşadıkları zorlukları göz önüne serer.

Yazarın doğduğu köy olan Erzincan’ın Kalecik köyü hikâyeye mekân olarak seçilir. Nitekim *Cer Hard Cor Asmen* kitabındaki hikâyelerin çoğunda mekân olarak Erzincan ve çevresi seçilir (Dağılma ve Avcı, 2022: 26). Asur aşiretine mensup Bektes Ağa köyün en zengin kişisidir ve hikâyenin de başkarakteridir. Köylülerin çoğu birçok hayvana ve geniş tarlalara sahip Bektes Ağa’nın marabalığını yapmaktalar. Onun fiziki yani kâğıt parası da çoktur: “Bu nedenle Bektes Ağa’nın parası da diğerlerinden çoktu. Parası âdeta deniz deryaydı. Fakat bu paralar zaman zaman Bektes Ağa’ya sorun çıkarıyordu” (Astare, 1994: 13).¹ Bu durum ona ciddi anlamda sıkıntı çıkarır. Çünkü transparan yapıya sahip köyde çok fazla olan parasını nasıl saklayacağını bilemez.

Bir yaz günü buğday hasadını yaptıktan sonra onu alıp Erzincan şehir merkezine götürüp satar ve yüklü miktarda parasını alıp köye döner. Eşi evde değildir ve o da tüm parayı alıp sobanın içine koyar. Aylar geçer ve kış mevsimi gelir. Kışın soğuk günlerinde köylüler sohbet etmek için evlerde toplanırlar. Bu tablo dahi köylülerin iç içeliğini, köyün transparan yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Evlerde toplanan köylüler ısınmak için tezek ve odunları sobalarda yakarlar. Bektes Ağa da aynı şeyi yapar ve sobasını kurup yakar. Kış bitip de bahar geldiğinde Bektes Ağa toprağını ekmek için gerekli olan şeyleri almak amacıyla şehir merkezine gitmeye karar verir. Ona para lazım olacağından para almak için sobaya doğru gider. Fakat sobada unuttuğu paraların kışın cayır cayır yandığını fark eder. Bu durum canını sıkırsa da kısa sürede toparlanır.

Baharda ve yazda sıkı bir şekilde çalışır ve yine derya deniz parası olur. Fakat yine paralarını nasıl saklayacağı fikri zihnini meşgul eder. Bulduğu çözüm ise paralarını bir çuvala koyup saklamak olur. Çuvalı alıp evinin bir köşesine koyar. Aylarca paralar çuvalda kalır. Ona göre hiçbir sorun yoktur ve paraları çuvalın içinde güvendedir. Fakat paraların ona lazım olduğu bir gün çuvalın ağzını açar ve bir sürprizle karşılaşır. Fareler paraları kemirmişti ve paralar para olmaktan çıkmıştı. Tekrar canı sıkılsa da kısa sürede toparlanır.

Bektes Ağa yine sıkı bir şekilde çalışır ve yüklü miktarda para biriktirir. Fakat her zaman olduğu gibi onu bekleyen bir sorun vardır: Köy gibi açık, komünal bir yerde paralarını nerede saklayacaktır? En sonunda gizliden evinin dış duvarında bir delik açar ve paraları oranın içine koyup deliği kapatır. Bu fikir her ne kadar ona mantıklı gelse de istediğini yine elde edemez. Para ona lazım olduğunda onu

---

¹ Kitaptan yapılan alıntılar şu baskıdan yapılmıştır: Kemal Astare, *Cer Hard Cor Asmen*. İstanbul: Weşanxaneyê Doz, 1994. Kitaptan yapılan sonraki alıntılarda sadece sayfa numarası verilecektir.

almaya gider; fakat görür ki kargalar duvarı delip paraları almış ve karşıdaki kavak ağacının üzerinde yuva yapmıştır. Paralar yine parçalanma, yok olma sonunu yaşar.

Para elde etmek Bektes Ağa için sorun değildir ve kısa sürede yine birçok para biriktirir. Bu kez eşinden yardım talep eder ve paraları onun saklamasını ister. Paraları alan eşi onları muhafaza edeceğine gün be gün harcar. Şehir merkezine her gittiğinde güzel elbiseler, altınlar ve benzeri şeyler alır. Aylar sonra Bektes Ağa paraları istediğinde eşi paraların bittiğini söyleyip aldığı şeyleri ona gösterir. Bu yol da paraları saklamak için bir çözüm olmaz.

Bektes Ağa'nın bulduğu bir diğer çözüm ise paralarını demir bir sandığın içine koymak olur. Biriktirdiği tüm paraları şehirden satın aldığı sandığa yerleştirir ve sandığın anahtarını cebine koyar. Tarlada çalıştığı bir gün terini silmek için elini cebine atar ve mendille beraber anahtar da cepten çıkar ve anahtar tarlanın içine düşer. O, bunun farkına varmaz ve tarlayı sürmeye devam eder. Hayvanlar anahtar tarlada bir sağa bir sola götürürler ve anahtar tarlanın derinliklerinde kaybolur. Günler sonra kendisine para lazım olunca Bektes Ağa sandığın başına gider ve elini cebine atınca anahtarın kaybolduğunu fark eder. Şehir merkezine gidip bir demirci çağırır ve demirci çekiçle bıçkıyla sandığı keser. Fakat Bektes Ağa fark eder ki paralar pörsüyüp parçalanmıştır.

Görüldüğü gibi hikâyede köyün transparan yapısından dolayı insanların maddi birikimlerini gizlemede ne kadar zorlandıkları çok başarılı bir şekilde ve mizahî bir dille kaleme alınmıştır.

2.2. Hayvanlarına Türküler Yazan Köylüler

İnsanlar yaşamlarını sürdürmek için doğanın unsurlarından istifade ederler. Yaşanılan coğrafya ve iklim şartları doğanın bazı unsurlarını insan için daha önemli hale getirir. Söz konusu köy olunca dünyanın birçok bölgesinde hayvanlar son derece kilit bir konuma oturur. Bu nedenle hayvanlar birçok köy için sosyal yaşamın vazgeçilmez unsuru olagelmıştır. Hayvanların insanlar tarafından evcilleştirilmelerinin tarihi yaklaşık M.Ö 10.000 civarına dayanır (Baskıcı, 1998: 73). Yani insanlar binlerce yıldır hayvanlardan birçok açıdan istifade etmiştir ve onları yaşamlarının temel unsurlarından biri haline getirmiştir. İfade edildiği gibi günümüzde dahi köyler söz konusu olunca hayvanların ehemmiyeti ve yeri çok önemlidir. Bu durum Zaza köyleri için de geçerlidir ve Zaza yazarları eserlerinde bu realiteyi işlemişlerdir.

Bu yazarlardan biri Kemal Astore'dir. O, *Cer Hard Cor Asmen* kitabında yer alan "Gaê Alişanî (Alişan'ın Öküzü)" isimli eserini bu tema ekseninde kaleme alır. Hikâye, öküzün bazı köylülerin mutluluğunun da mutsuzluğunun da kaynağı olduğunu ortaya koyarak okurlara, köyün sosyal yaşamını daha yakından tanıma imkânı sunar.

Hikâye Alişan adlı bir köylünün kaybolan öküzü ekseninde kaleme alınmıştır. Alişan diğer köylüler gibi hayvanları ve tarlasıyla ilgilenerek geçimini sağlar. Günlerden bir gün her zamanki gibi tarlasına gidip otlarını biçer ve onları deste haline getirip evinin yolunu tutar. Diğer köylüler de günün bu son saatlerinde hayvanlarını ahıra koyup tarladaki son işlerini yapma telaşındadırlar. Çobanlar hayvanları ovalardan, dağlardan getirip evlere dağıtırlar. Alişan da eve yetişir ve ot destesini sırtından indirip soluklanmak ister. Fakat dinlenmeye vakit bulamadan eşinin şu sözlerine muhatap olur: "Ey adam

adam, evin yanmasın. Çabuk kalk öküzümüz gelmemiş” (s. 8). Onların öküzü çobanların getirdiği hayvanların arasında değildir ve bu durum kadını büyük bir paniğe sevk eder. Çünkü öküz onların yaşamının merkezinde olan birkaç unsurdan biridir ve öküzleri olmazsa yaşamlarını sürdürmeleri son derece güçleşecektir. Haberi alan Alişan da panikler: “Eyvah! Yüce Yaradan, başımıza gelen bu şey de nedir!” (s. 8). Alişan hemen oğluna seslenir ve ondan öküzün köyün dışındaki yıkıntıların arasında olup olmadığını kontrol etmesini ister. Çocuk âdeta fırlayarak kendisine verilen görevi yerine getirir ancak öküz orada değildir. Alişan’ın canı bu haberle daha fazla sıkılır. Şafaktan akşama kadar çalışmış olan ve öğlen yemeğini dahi yememiş olan Alişan takatten düşmüştür. Yorgunluk ve açlıktan onda hayvanı arayacak güç kalmamıştır ve oğlunu çeşitli yerlere göndererek öküzü bulmasını ister. Fakat öküz hiçbir yerde yoktur. Bu tabloyu gören kadın kocasına kızar ve onun bir an önce hayvanı bulması için yerinden kalkması gerektiğini söyler. Zaten öküzün bulunmamış olması Alişan’ın da huzurla oturmasını engeller ve o, tüm yorgunluğuna, açlığına rağmen yerinden kalkıp öküzü aramaya koyulur. Meraları, dağları, tarlaları tek tek kontrol eder fakat öküzü bulamaz. Yorgunluktan bir köşeye oturunca ise öküzünü bulamamış olmanın üzüntüsünden öküzü için bir türkü söyler:

“Benim öküzüm, cesur öküzüm,
Derisi alacalıdır,
Alını beyazdır,
Benim öküzüm altın öküzüm...” (s. 10).

Bu türkü hayvanların köylüler için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Yani bir köylü hayvanını kaybedince ona türkü yazacak kadar hüznlenir. Şarkıda önemli olan bir diğer husus ise öküzün en değerli madenlerden biri olan altına benzetilmesidir. Yani köylüler için hayvan altın ile eşdeğerdir.

Biraz dinlendikten sonra Alişan tekrar öküzünü aramaya koyulur. Korkutucu ormanlardan, mağaralardan geçer. Fakat öküzü bulma motivasyonu o kadar çoktur ki tüm korkularını yener. Âdeta akli başında değildir ve deliler gibi hayvanını arar. Nereye kadar gittiğinin farkında dahi değildir. Vakit sabah olmuştur ve Alişan neredeyse şehir merkezine kadar yürümüştür. Hiçbir yerde öküzünü bulamayınca köyüne geri döner. Onun geldiğini gören eşi büyük bir sevinçle ona doğru koşar ve şu güzel sözleri dillendirir: “Adam, adam, Allah evini şen yapsın. Nerede kaldın” (s. 11). Öküz kaybolduğunda kadın kocasına “evin yanmasın” şeklinde çok ağır sözler söylemişken öküz bulunduğu kadını bu kez ona “Allah evini şen yapsın” der. Kadının bu tutumu ve sözleri de hayvanın köylüler için ne kadar önemli olduğunu çok sarıh bir şekilde ortaya koyar. Evin çocuğu Hasan da sevinçten babasının kucağına atlar. Hasan öküzü kalenin arkasındaki otların arasında bulmuştur.

Görüldüğü gibi hikâye hayvanların köylüler için ne kadar vazgeçilmez olduğunu çok başarılı bir şekilde ortaya koyar. Yok olan öküz mutsuzluğa sebep olurken bulunan öküz sevincin, mutluluğun kaynağı olur. Köylüler de türküler yakacak kadar hayvanlarını önemserler. Çünkü onların kendileri için vazgeçilmez olduğunun farkındadırlar.

“Mordemî ke Nêzanî, Nêzano (Bilmeyen İnsan, Cahildir)” isimli hikâyede de geleneksel köy yaşamında hayvanın vazgeçilmez konumuna dikkat çekilir. Hikâyedeki olaylar, köylere henüz makinelerin girmediği, her şeyin insan ve hayvan gücü ile yapıldığı bir dönemde geçer. Makine

olmadığı için köylerde çok fazla eşek, katır, buzağı gibi hayvan vardır ve köylüler bu hayvanlar üzerinden işlerinin çoğunu yaparlar. Örneğin tarlalardan buğday, fasulye ve saman; yaylalardan peynir ve un; değirmenlerden un ve bulgur bu hayvanlar ile köye taşınır. Yani hayvanların yokluğu tüm köy yaşamının âdeta felç edilmesine yol açar. Hayvanlar söz konusu geleneksel köyde kilit rol oynayan birkaç unsurdan biridir.

2.3. Köydeki İyilik ve Kötülük

Köy de tıpkı diğer yerleşim yerleri gibi bünyesinde hem iyiliği hem de kötülüğü barındırır. Bireylerin iyilik veya kötülük eksenli eylemleri sosyal yaşamı, insan ilişkilerini doğrudan etkiler. Aslında dünya edebiyatının birçok eseri insanların içindeki ve davranışlarındaki iyiliği veya kötülüğü çözümlenmek ve aktarmak için yazılmıştır denilebilir. Kötülük bazen milyonlarca insanın ölümüne yol açan savaş kararları şeklinde devasa bir boyutta kendisini ortaya koyarken bazen de savunmasız bir kediye sadist duygularla acımasızca öldürmek şeklinde vücut bulur. İyilik de aynı şekilde çok geniş bir aralıkta etkisini gösterir. Dünya edebiyatındaki birçok eser bu ve benzeri duyguları, durumları analiz etmek, aktarmak için yazılmıştır. Öteden beri yazarlar, insanoğlunda var olan farklı duygulara ayna tutmakta ve bu duygular eksenine inşa edilmiş eserler kaleme almaktalar. Nitekim edebî eserlerin insanlar tarafından ilgiyle okunmasının önemli sebeplerinden biri budur. Bu eserler aracılığıyla bireyler çevrelerindeki insanların davranışlarını daha iyi anlamlandırabilmekte ve insanlara nasıl yaklaşmaları gerektiğini daha iyi bilmekteler.

Cer Hard Cor Asmen kitabında da iyiliğin ve kötülüğün ne şekilde tezahür ettiği konusu üzerinde durulur ve bazı hikâyelerde mekân olarak köy seçilir. Bu hikâyelerde köyün ontolojik yapısı ve iyilik ile kötülük arasında bağ kurulur. Yani hikâyelerde köydeki iyilik ve kötülük aktarılır. Örneğin “Mordemê Wextê Verênî (Eski Zaman İnsanları)” hikâyesinde iyilik iki şeye bağlanır: Güzel eski zamanlar ve köy. Hikâyede olaylar köyde geçer ve zaman yaklaşık elli yıl öncesidir. Hikâye, bu eski zamanları ve o dönemin köylülerini övmek için kaleme alınmıştır. Hikâyenin daha ilk cümlesi bu dönem insanlarını övme eksenindedir: “Eski zaman insanları çok iyi ve güçlüydüler. İşlerinde dinç ve cesur, sözlerinde merttiler. Her ne kadar mal mülk açısından fakirdilerse de güler yüzlü ve mutluydular” (s. 18). Görüldüğü gibi eski zaman insanları iyi, güçlü, güler yüzlü ve mutlu olarak nitelendirilirler. Hikâyede fikirler, düşünceler Erzincan’ın Mercan isimli köyünde yaşayan Memed Dede karakteri üzerinden somutlaştırılır. O, Melek isimli eşiyile yaşar. Kadına Melek isminin verilmesi de dikkat çekicidir. Eski zaman insanlarını övmek için kaleme alınan bir hikâyede kadına bilinçli olarak Melek ismi verilir. Kadının eski, kırmızı bir elbisesi vardır ve kadın bu elbisesini giymeyi çok sever. Kadının yaşama bağlılığı, tutkuyu sembolize eden kırmızı rengi sevmesi de onun mutluluğunu, yaşam coşkusunu ortaya koyar. Onlar modern şehirlerdeki bireylerin korktukları yılanlarla iç içe yaşarlar. Köydeki evlerinin içinde sürekli yılanlar dolaşır. Sahip oldukları tek varlık ise eşekleridir. Yani onlar hırsın esiri olmamış ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde mutlulukla yaşarlar. Ancak kıtlık baş gösterir ve sadece onlar değil tüm köylüler maddi açıdan sıkıntıya düşerler. Fakat buna rağmen köylüler ellerinden geldiğince yiyecek ve içeceklerini birbirleriyle paylaşırlar. Nitekim en sonunda kıtlık biter ve yaşlı çift eskisinden de daha refah bir hayata kavuşur. Hikâye de başladığı cümleyle yani, “eski insanlar iyi ve güçlüydü” (s. 22) cümlesiyle son bulur.

Bazı hikâyelerde ise kötülük temasına yer verilir. Kötülüğün vücut bulma şekli de köyün ontolojisi ile paraleldir. Örneğin rüşvet, tarihin çok eski zamanlarından beri vardır ve her dönemin, yerleşim yerinin türüne göre değişik şekillerde vücut bulmuştur. Günümüze baktığımızda önceki dönemlerde bulunmayan sanal paralar mevcuttur. Her ne kadar çok yaygın olmasa da bu sanal paralarla yani coinlerle rüşvet alınıp verilmektedir. Bu durumun önümüzdeki yıllarda daha da yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Yani dönem ve mekân rüşvetin türünü, niteliğini etkiler. Köy yaşamında da rüşvet zaman zaman devreye girer. Rüşvetin türü ve niteliği de köy yaşamı ekseninde olur. Bu duruma “Eskici (Kuru Üzümler)” hikâyesinde rastlanılır: “Merkeze gittiği zaman selenin içindeki samanın ortasına iki üç yumurta koyar ve onları, atalarından kalan tarlaların tapusunu kendi üzerine alabilmek için hükümetin memurlarına verir” (s. 41). Görüldüğü gibi hikâyenin karakteri Yıbraim devlet yetkililerine rüşvet olarak yumurta verir. Köy yaşamı büyük oranda hayvan ve tarla eksenine oturduğu için rüşvetin türü de bu doğrultuda şekillenir. Hikâyede her ne kadar Yıbraim kötü biri olarak sunulmasa da ve tarlaların atalarından ona kaldığı söylene de onun yaptığı eylem yani rüşvet vermek genel olarak kabul görmeyen ve ahlakî bulunmayan bir eylemdir.

“Bonê Mîralî (Mîralî’nin Evi)” hikâyesinde ise haset etme, çekememezlik duyguları ile karşılaşılır. Mîralî isimli çocuk anne ve babasının ölümünden sonra amcasının yanına verilir. Amcası da ölünce samanlıklarda, türbelerde, ahırlarda uyumaya başlar. Biraz daha büyüyünce köy köy dolaşır ve on dört yaşına gelince gittiği bir köyde bir aile onu sahiplenir. Mîralî köyün tarla ve hayvan işlerinin görülmesine yardımcı olur. Çok saygılı olduğu için köylüler tarafından sevilir ve yaptığı işten elde ettiği paraları da biriktirir. Öyle ki yıllar geçer ve birikimiyle kendisine bir ev dahi yapar ve evinin saraya benzediği ifade edilir. Daha sonra evlenir ve bir çocuğu da olur. Yani öksüz ve yetim Mîralî’nin hayatı birçok insanın sahip olmak istediği bir hale bürünür. Bu durum kötü insanların onu kıskanmasına yol açar ve bu kişiler onun elinden mutluluğunu almak isterler. Bu kişilerin başında Wuşen Ağa gelir. Elinde sopa ile Mîralî’nin evinin önüne giden Wuşen Ağa tüm aile bireylerine çok ağır küfürler, hakaretler eder ve onlardan birkaç gün içinde köyü terk etmelerini ister. Aksi takdirde onları mahkemeye verecektir. Verilen süre dolunca da Wuşen Ağa gerçekten de mahkemeye gider. İki tarafı da dinleyen hâkim Mîralî’yi haklı bulur ve kimsenin onu zorla köyden çıkaramayacağını ifade eder. Bu şekilde hikâyede kötüler ve onların kötü duyguları yenilmeye mahkûm edilirken iyiler mutluluklarını sürdürmeyle mükâfatlandırılırlar. Görüldüğü gibi hikâyede köydeki güç sahibi kötüler kötülüklerini uygulamaya koymaya çalışırlar. Onlar başkalarının evinin önüne sopalarla gidip küfürler, hakaretler etme hakkını kendilerinde görürler. Çünkü zaten küçük olan köylerde başkalarının kendilerine direnemeyeceklerini düşünürler. Fakat sonuç öyle olmaz ve adil hâkimler onların planlarını bozarlar.

“Kam Beno Muxtar? (Kim Muhtar Olacak)” hikâyesinde ise insanlarda bulunan gücü ele geçirme hırsı köy yaşamı özelinde ortaya konulur. Bu hırsın toplumsal kargaşaya yol açabileceği ve bireyler arasındaki sükûneti yok edebileceği mesajı verilir. Olayların geçtiği köyde daha önce olmayan şeyler gerçekleşir ve kavga gürültü eksik olmamaya başlar. Tartışmalar, kavgalar genelde dört kişi arasında gerçekleşir: Ağa, maraba, çoban, hoca. İlk olarak ağa ile hoca arasında kavga çıkar. Daha sonra da maraba ile çoban birbirlerine girerler. Kimse kavgaların sebebini anlayamaz ve görünüşte basit sebepler vardır. Her geçen gün bu dört kişinin kavgası daha ileriye taşınır. Öyle ki bir gün bu dört kişi köyün ortasında birbirlerine saldırlar ve çamur içinde kalıp tanınmaz hale gelirler. Sonradan kavganın asıl

sebebi ortaya çıkar: Bu dört kişi de köyün muhtarı olmak ister. Dördü de köyün muhtarlığının kendi hakları olduğunu iddia ederler. Görüldüğü gibi gücü ele geçirme hırsı hem bu dört kişinin sağlıklı düşünme yetilerini kaybetmelerine hem de onların toplum nezdinde değersizleşmelerine yol açar.

2.4. Biteviye Köy ve Köylülerin Dünyaya Entegre Oldukları Anlar

Köy yaşamı biteviyedir. Yani aynı yaşam biçimi, tek düze yaşam biçimi nesiller boyunca devam edip gider. Onun değişime uğraması bazen yüz yılları bulur. Bu biteviye dünyada insanların duygusal gelgitleri de çok fazla olmaz. Yani köylerde duygu değişim hızı da yavaştır. Örneğin köylülerin bir saat içinde birbirinden çok farklı duyguları peşi sıra yaşaması az görülen bir durumdur. Ancak şehir öyle değildir. Onun hızlı, değişken ve dinamik yapısı doğrudan şehir sakinlerine de yansır ve duygusal gelgitler çok daha fazladır. Aile, iş, sosyal yaşam dinamik bağlar, ilişkiler kurar; bireylerin hayatlarını hızlı yaşamasına yol açar bunlar da bireylerdeki duygusal değişim hızını da artırır. Şehirde aynı zamanda kısa sürelerde birbirine zıt şeyler arka arkaya yaşanır. *Cer Hard Cor Asmen* kitabında yer alan “Her Çî Ju Sate De Bî (Her Şey Bir Saatte Oldu)” hikâyesi bu konuları başarılı bir şekilde somutlaştırır.

Hikâyede birbirini çoktan görmemiş olan iki arkadaş özlem gidermek için bir restorana giderler. Restoranın bahçesinde onların dışında üç genç daha vardır. Gençler yemek yiyip rakı içerler. Çevrede kimse yokmuş gibi kahkahalar atıp sohbet ederler. Restoranın bahçesine her halinden fakir olduğu belli olan bir çocuk girer. Çocuğun elbiseleri yırtıktır. İki arkadaş restoran sahibinden çocuğa yemek vermesini isterler. Yemekten sonra bu kez üç genç çocuğu yanına çağırırlar. Gençlerin masasına giden çocuğa zorla rakı içirilir ve ondan oynaması istenir. Çocuk gönülsüzce oynamaya başlar. Kısa sürede çocuk aşırı rakı ve bira içmekten zil zurna sarhoş olur. Gençler oynayan çocuğa dansöz muamelesi yapıp ona para takarlar. Bu anlarda iki arkadaş restorandan ayrılmaya karar verir ve restoranın içine giderler. Onlar içerideyken bahçeden bağrıış çağrıış sesleri yükselmeye başlar. Gençler çocuğu döverler ve çocuğun ağzından kanlar akar. Restoran sahibi gençlere tepki göstereceğine o da çocuğa kızar ve onu restorandan kovar. Hikâye de şu sözlerle son bulur: “Her şey bir saatte oldu: Dostluk, helallik, dövüş, kavga. Zaten öyledir. Şehir insanının huyu, köyün huyuna benzemez” (s. 101). Görüldüğü gibi hikâye şehir yaşamı ile köy yaşamının karşılaştırılması ile son bulur. Şehirde bir saat içinde dostluk, helallik, dövüş, kavga gibi birbirine zıt şeylerin peşi sıra yaşanıldığına dikkat çekilir ve şehir köy ile karşılaştırılır. Köyde bir saatte bu tarz bir durumun oluşması tek tük olurken şehirde bu durumla sürekli karşılaşılır. Yani köy biteviyeyken şehir dinamik ve değişkendir.

Dış dünya ile sınırlı bağlara sahip olan ve kendileri dışındaki dünyayla çok da ilgilenmeyen köylülerin dünyaya entegre olduğu anlar vardır. Savaşlar bu entegreyi sağlayan önemli unsurlardan biridir. *Cer Hard Cor Asmen* kitabında yer alan “Memed Sono Mekteb (Mehmet Okula Gidiyor)” hikâyesi bu realiteyi somutlaştırır. Kendi dünyalarında yaşayan köylülerin Kore Savaşı, Yemen Savaşı, Türk-Yunan Savaşı üzerine konuştukları bilgisi verilir. Bu savaşların hangi yıllarda yaşanan savaşlar olduğu doğrudan belirtilmez. Savaşlardan sadece Kore Savaşı, Yemen Savaşı, Türk-Yunan Savaşı şeklinde söz edilir. Köylülerin bu savaşlardan bahsetmesi önemlidir. Köylüler her ne kadar dış dünyayla bağlar kurup onunla ilgilenmese de söz konusu savaşlar olunca tüm dikkatlerini onlara verirler ve savaşların gidişatını tüm ince ayrıntılarına kadar öğrenmek isterler. Bu da onları kendi

dışındaki dünyaya entegre eden ender anlardan biri olur. Köylerinin dışında gerçekleşen birçok şey onların yaşamını doğrudan etkilemez ve onlar bunları önemseyip takip etmezler. Fakat savaşın hem maddi hem de manevi olarak kendilerini doğrudan etkileme gücü olduğunu bildiklerinden onu elden geldiğince yakından takip ederler.

2.5. Gelenek ve Göreneklerin Köyün Sosyal Yaşamına Etkisi

Gelenek ve göreneklerin etkisini daha az gösterdiği şehirlerin aksine köyler, yüzyıllardır süren gelenek ve görenekleri canlı şekilde bünyesinde barındırır. Köy hiyerarşisi; sosyal örgütlenme; birey ilişkileri; düğün ve yas ritüelleri; selamlaşma gibi sosyal unsurlar başta olmak üzere gelenek ve görenekler köyün sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine derinden etki eder. Hatta söylenebilir ki gelenek ve göreneklerin sürdürülmesinde köyler başat rol oynar. Gelenek ve göreneklerin sosyal yaşama nasıl etki ettiği *Cer Hard Cor Asmen* kitabında da kendisine yer bulur.

Kitapta yer alan “Memed Sono Mekteb (Mehmet Okula Gidiyor)” hikâyesi bu konuda önemli bir metindir. Örneğin hikâyedeki olayların geçtiği köyde bir gelenek vardır: Köy sakinlerinin seçilen birinin evinin önünde toplanıp sohbet etmeleri. Köylüler sohbetlerini bu seçilen kişinin evinin önünde gerçekleştirirler. Hikâyede seçilen kişi Yibraîme Anuxu’dur. Sohbet için onun evinin önü seçilir. Günlerden bir gün o ölünce köylüler bu kez başka birini seçerler: Eyiz Axaî. Artık sohbet edilecek yer Eyiz Axaî’nin evinin önü olur. Bu sohbetlerde köyün ve köylülerin her türlü hali konuşulur. Hatta genelde köylerde köyün kaderine dair kararlar bu tarz sohbetlerde, toplantılarda alınır.

Hikâyede ayrıca sosyal yaşamdaki adlandırmaların nasıl yapıldığı bilgisi aktarılır. Yani bireylerin isimlendirilmesinde ne tür kıstaslara başvurulduğu bilgisi verilir. Bazı köylülerin isimleri şunlardır: Hesenê Çe Feratî, Kêkê Selmono, Biraê Bakî, Nesemî Axa, Hesen Usta. Görüldüğü gibi bireylerin adlandırılması bazı bağlamlar üzerinden gerçekleştirilir. İlk bağlam aile bağıdır. Örneğin Hesenê Çe Feratî, Ferhatların Evinin Hasanı anlamına gelir. Hasan ismini bağlı bulunduğu aileden yani “Ferhatların Evi”nden alır. Kêkê Selmono, Selman’ın Ağabeyi demekken Biraê Bakî, Baki’nin Kardeşi anlamına gelir. Görüldüğü gibi bazı kişilerin âdeta isimleri yoktur. Onlar falanca kişinin kardeşi ya da falanca kişinin ağabeyi şeklinde adlandırılırlar. Yani onlar adlandırılırken onların isimleri değil başkalarının isimleri merkezdedir. Nesemî Axa, Nesemi Ağa demektir. Yani bazı kişiler ya maddi durumları iyi oldukları ya saygınlıkları ya da yaşlılıklarından dolayı Ağa unvanını alırlar. Hesen Usta, Hasan Usta demektir. Eğer biri bazı alanlarda yetenekliyse ona usta lakabı takılır.

“Yaranîe (Şaka)” isimli hikâyede ise köylerdeki düğünlere dair gelenek ve göreneklere yer verilir. Hikâyede Tunceli’in Ovacık ilçesinin köylerinden söz edilir. Bu köylerde düğünlerin modern düğünlerin aksine birkaç gün sürdüğü bilgisi aktarılır. Düğün olunca köyde başka bir uğraşı kalmaz ve tüm köylüler âdeta birkaç gün başka bir dünyaya göç ederler. Bu tarz bir durum psikolojik açıdan onlara gerekli olan bir şeydir. Çünkü köylerde şehirlerde bulunan psikolojik terapiler yoktur ve köylüler düğün ve benzeri etkinlikler üzerinden âdeta psikolojik terapilerini gerçekleştirip ruhlarını arındırırlar. Nitekim dünyanın birçok bölgesinde geleneksel toplumlar bu tarz etkinlikleri bu ve benzeri amaçlar için uzun tutmuşlardır. Hikâyede düğünde oynayan kişiler ayrıntılı şekilde tasvir edilir ve onların oyun oynarken yoğun şekilde terledikleri ama yüzlerinde de bitmeyen bir tebessümün bulunduğu

aktarılır. Yani onlar oynarken sadece bedenlerinden tuz ve toksinler atılmaz aynı zamanda psikolojik hallerindeki, ruhlarındaki sıkıntılar, kederler, stres de dışarı atılır. Bu mutlu hâl düğünden sonra da etkisini sürdürür. Düğünden sonraki belli bir zaman diliminde de köylülerin yüzünde gülücükler eksik olmaz ve birbirleriyle şakalaşıp dururlar. Yani “psikolojik terapi” fazlasıyla amacına ulaşır.

Sosyal yaşamda selamlaşma, birbirini sorma önemli bir yer tutar. “Yaranîe (Şaka)” hikâyesinde bu konuya ayrıca dikkat çekilir. Aktarılan bazı ifadeler şunlardır: “Wes û war be, kal u pîr be/sapasağlam ol, yaşlı ve ihtiyar ol” (s. 78); “Eke raştê jubîn amaî, jubîn rê vanê: Gonîa m’, ’çitonî a, conê to wes o, gonîa’m, bî roce di rocî ke meymane ma be, qîdaê tu mi ser bîero, rind qaitê xu be!/Birbirleriyle karşılaştıklarında şunları söylerler: Benim canım, nasılsın, iyi misin; benim canım, gel birkaç gün bende misafir ol, dertlerini üstüme alayım, kendine iyi bak” (s. 79). Bu ifadelerdeki asonans, aliterasyon, tekrar ve kafiyeleri tam olarak gösterebilmek için onların Zazacasına da yer verdik. Görüldüğü gibi bu köyde sosyal yaşam akarken köylüler karşıdaki kişilerin morallerini yükseltmek ve köyün mutluluğunu artırmak için iyi niyet ve iyi temenniler ortaya koyan teşekkür babında ifadeler kullanırlar.

Sonuç

Edebiyat sosyolojisi, tüm edebiyatlarda kendisine yer bulan bir disiplindir. Ancak Zaza edebiyatı gibi ağırlıklı olarak dili ve kimliği var kılma, devam ettirme amacı ile edebî eserlerin üretildiği edebiyatlarda bu disiplin kendisine daha fazla yer bulur. Bu tür edebiyatlarda edebiyat sosyolojisi analizleri yapıp bu eksenle çıkarımlarda bulunmak daha yaygın bir olgudur. Zaza edebiyatı, köy olgusu eksenli çalışmalara da uygun bir alandır. Çünkü Zaza yazarlar saf dile, kültüre, kimliğe ulaşmak için köylerin kendilerine sunduğu imkânların farkındadırlar ve bu realiteden fazlasıyla istifade ederler.

Kemal Astore'nin *Cer Hard Cor Asmen* isimli kitabında yer alan hikâyelerde köy olgusu farklı bağlamlarda ele alınır. Örneğin yazar köyün ontolojisini ortaya koyar. Köyün şehirlere nazaran daha "transparan" olan yapısı edebî kurgular ile ortaya konular. Özellikle "Bektes Axa" hikâyesinde bu durum somutlaştırılır. Hikâyede köyün şehirlere nazaran daha az katmanlı yapısının bir şeyleri gizlemeyi, saklamayı zorlaştırdığına vurgu yapılır. Yazar hikâyelerinde köyün biteviye, değişmeyen, tekdüze yaşamını onu şehirle karşılaştırarak verir. Şehirlerin dinamik yapısına karşın köyün statikliğine vurgu yapar. Şehirlerdeki duygusal değişim hızının fazlalığına ve duygusal gelgitlere köyde daha az rastlanıldığına gönderme yapar. Hikâyelerde ele alınan konulardan biri de köyün ve köylülerin dış dünyadan soyut ve izole yapısıdır. Ancak bu özelliğe sahip köyün sakinlerinin söz konusu savaş olunca birden dış dünyaya entegre olduklarına dikkat çekilir. Çünkü ölüm ve acı çekme ihtimali bireylerin tüm hücrelerini canlandırıp onları bu ihtimallerden nasıl uzak kalabileceklerini düşünmeye sevk eder. Bu da kaçınılmaz olarak dış dünya ile ilgilenme, ona entegre olma sonucunu doğurur.

Kitapta köyün ekonomik temelleri de ele alınır. Özellikle hayvanların ve toprağın köylüler için nedenli vazgeçilmez olduğu üzerinde durulur. "Gaê Alışanı" hikâyesinde köylünün kaybolan öküzüne şarkı yazması ve ona cesur, altın gibi nitelermeleri layık görmesi bu realiteyi en somut haline büründürür. Yazar kitabında iyiliğin ve kötülüğün ne şekilde tezahür ettiği konusu üzerinde durur ve bazı hikâyelerde mekân olarak köyü seçer. Bu hikâyelerin bazılarında köyün sosyal ve ekonomik yapısı ile iyilik ve kötülük arasında bağ kurulur. Yani hikâyelerde köydeki iyilik ve kötülük aktarılır. Örneğin "Mordemê Wextê Verênî" hikâyesinde insanlar eski zamana ve köye ait oldukları için iyidirler. "Eskici" hikâyesinde ise rüşvet gibi olumsuz bir eylem köy realitesi üzerinden yani yumurtayı rüşvet olarak verme şeklinde vücut bulur. Kitapta yer alan hikâyelerde ayrıca gelenek ve göreneklerin köyün sosyal yaşamına nasıl etki ettiği üzerinde durulur ve gelenek ile göreneklerin sosyal yapılanmanın temel yapı taşlarından biri olduğu çeşitli örnekler üzerinden somutlaştırılmaya çalışılır.

Çalışmamızda biz sadece bir kitap ve bir konu üzerinden Zaza edebiyatında edebiyat sosyolojisi konusunu ele aldık. Ancak Zaza edebiyatının birçok eseri edebiyat sosyolojisinin birçok konusu üzerinden analiz edilmeye müsaittir. Çalışmamız bu konu ekseninde kaleme alınacak daha kapsamlı çalışmalara mütevazı bir örnektir.

Kaynakça

- Akman, İ. (2021). “Zaza Edebiyatında Şehir-Birey İlişkisi: Eksik Bedenler, Daralan Yollar, Genişleyen Muhayyile”, Erman Gören vd. (der.) *Şehir: Edebî Karşılaşmalar içinde* (1-15), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Andrews, W. G. (2003). *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. T. Güney (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Angelopoulos, T. (1998). *Sonsuzluk ve Bir Gün (Eternity and a Day)*. Yunanistan: Paradis Films.
- Arslan, H. (2019). *Türkiye’de Kırsal Sosyolojisi Araştırmaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Astare, K. (1994). *Cer Hard Cor Asmen*. İstanbul: Weşanxaneyê Doz.
- Baskıcı, M. M. (1998). “Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53 (1): 73-94.
- Bloch, M. (2013). *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*. A Bertay (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağılma, İ., Avcı, E. (2022). “Kitabo Verin ê Hikâyeyanê Zazaki Cer Hard Cor Asmen Ser Yo Etud”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 8 (15): 22-39.
- Ertürk, R. (2008). “Türkiye’de Köy Sosyolojisi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (11): 185-194.
- Escarpit, R. (1992). *Edebiyat Sosyolojisi*. H. Portakal (çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (yay. haz.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Harrigton, A. (2019). “Sosyal Dünyanın Edebiyat Yoluyla Kavranması: Robert Musil’in Niteliksiz Adam Romanı Üzerine Sosyolojik Düşünceler”, N. Çalışkan (çev.) K. Alver (der.) *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde* (109-123), İstanbul: İz Yayıncılık.
- İçli, G. (2011). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. T. Birkan, (çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Karpat, K. H. (2017). *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. G. Ayas (çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kurtkan, A. (1968). *Köy Sosyolojisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Merrill, F. E. “Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi”, K. Alver ve M. Fişne (çev.) K. Alver (der.) *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde* (95-109), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlık, Ş. (2019). “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi”, K. Alver (der.) *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri içinde* (251-285), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. E. C. Gürcan (çev.) Ankara: Doğu Batı yayınları.
- Tezcan, M. (1970). “Sosyolojik Yönden Köy”, *Amme İdaresi Dergisi*, 3 (3): 151-182.